

درس اول: منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی

۲- مراجع و منابع نوشتاری

آ. کتاب‌های تاریخی

- از مهم‌ترین منابع مطالعه و پژوهش در گذشته است که توسط مورخان دوره‌های مختلف نوشته شده‌اند.
- در دوران اسلامی از تنوع خاصی برخوردارند.

۱- تاریخ‌های عمومی

- تاریخ‌نگاری عمومی یکی از شاخه‌های تاریخ‌نگاری در ایران است.
- تاریخ‌نگاری عمومی از قرن سوم هجری قمری آغاز و تا اواخر عصر قاجار تداوم یافت.

تقسیم‌بندی زمانی نگارش تاریخ جهان

- ۱- آفرینش عالم
- ۲- شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران
- ۳- تاریخ اساطیری ایران (از کیومرث تا پایان دوره ساسانیان)
- ۴- ثبت و ضبط رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله‌های ایرانی تا زمان حیات مؤلف

مهم‌ترین و مشهورترین آثار

- تاریخ طبری تألیف محمدبن جریر طبری
- تاریخ بلعمی که ترجمه و تلخیصی از تاریخ طبری است و توسط ابوعلی بلعمی در عهد سامانیان تدوین شد و از کهن‌ترین تاریخ‌های عمومی به زبان فارسی است.
- جامع‌التواریخ تألیف خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی که نگارش آن در عهد ایلخانان به اتمام رسید.
- تاریخ روضة الصفا فی سیره الانبیاء و الملوک و الخلفاء تألیف محمدبن خاوند شاه معروف به میرخواند نیز از مهم‌ترین و مشهورترین تاریخ‌های عمومی به زبان فارسی است.
- سنت تاریخ‌نویسی عمومی در دوره صفوی نیز ادامه یافت.

۲- تاریخ‌های محلی

- از مهم‌ترین گونه‌های تاریخ‌نگاری و یکی از گنجینه‌های مهم اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و جغرافیایی شهرها و مناطق ایران است.
- ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی، بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی و نگارش زندگی‌نامه مفاخر و مشاهیر محلی، انگیزه اصلی نویسندگان تاریخ‌های محلی است.

معروف‌ترین آثار تاریخی محلی

نام کتاب	مؤلف	موضوع
تاریخ سیستان	ناشناخته	تاریخ سیستان از ایام قدیم تا سال ۷۲۵ ق
تاریخ رویان	اولیاءالله آملی	تاریخ رویان از قدیمی‌ترین ایام تا سال ۷۶۴ ق
فارسنامه	ابن بلخی	تاریخ و جغرافیای فارس

گونه‌های منابع تاریخی از ظهور اسلام تا پایان عصر صفوی

- مورخان با کاوش و نقد و بررسی شواهد و مدارک مندرج در منابع تاریخی، قادر به شناخت، تحلیل و تفسیر رویدادها و تحولات گذشته هستند.
- منابعی که مورخان برای فهم زندگی اجتماعی انسان در گذشته از آن استفاده می‌کنند، دارای گونه‌های مختلفی هستند.

۱- منابع غیرنوشتاری

آ. محوطه‌ها و بناهای تاریخی

- آثار برجای مانده از انسان‌ها و جوامع گذشته، از مهم‌ترین شواهدی هستند که به مورخان در آگاهی‌یابی از اوضاع فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی گذشتگان یاری می‌رسانند.
- مثال: مکان‌های تاریخی مثل غار حراء، کوه احد و دشت چالدران که هر کدام به عنوان بستر وقوع یک رویداد تاریخی به شمار می‌روند و همچنین آثار و بناهای تاریخی مانند میدان نقش جهان، مسجد گوهرشاد و به طور کلی آثار ساختمانی و معماری نظیر کاخ‌ها، کاروانسراها، قلعه‌ها و برج‌ها، زیارتگاه‌ها، مقبره‌ها، پل‌ها و جاده‌ها، آب‌انبارها، مساجد و کلیساها، معابد و خانقاه‌ها، بنادر و اسکله‌ها، روستاها و شهرهای قدیمی
- این آثار، از مهم‌ترین منابع و مراجع پژوهشی درباره گذشته‌های دور و نزدیک محسوب می‌شود و مورخان را برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها آماده می‌کند.

ب. ابزارها و وسایل دست‌ساخته انسان

- از منابع بسیار موثق هستند.
- مثال: انواع پوشاک، جواهرات، ابزارهای کشاورزی، ظروف، وسایل حمل و نقل، اشیای هنری مثل مجسمه‌ها، تابلوهای نقاشی، سازهای موسیقی، جنگ‌افزارها، وسایل خانگی و در مجموع تمام دست‌ساخته‌های انسانی بازمانده از گذشته
- این آثار گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز تفکر و چگونگی عقاید و آداب و رسوم پیشینیان ما هستند.
- بررسی این آثار به طور خاص در قلمرو دانش‌هایی چون باستان‌شناسی، معماری و هنر قرار می‌گیرد.
- این آثار اطلاعات بسیار مفیدی برای بازآفرینی گذشته در اختیار مورخان قرار می‌دهند.

پ. آثار شفاهی

- مطالعه روشمند افسانه‌ها و اساطیر اقوام در دوره‌های مختلف تاریخی، خاطرات شفاهی، انواع مختلف ادبیات عامیانه (داستان‌های تاریخی، قهرمانی، اخلاقی و تخیلی)، گونه‌های متفاوت مثل‌ها، لطیفه‌ها و انواع شعر (نظیر دوبیتی، تصنیف، ترانه و لالایی) کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های اجتماعی و طبقات مختلف مردم در ادوار مختلف می‌کند.

● نوشته‌های جغرافیایی اطلاعات مهمی دربارهٔ آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب و هوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی، راه‌ها، کلاها، قلعه‌ها، برج‌ها، بندرها، رودها و دریاها، پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات، نژاد و زبان و حدود و سرحدات و مرزهای سرزمین‌ها و حکومت‌های محلی ارائه می‌دهند.

مثال: کتاب‌هایی با عنوان مشترک المسالك و الممالک تألیف نویسندگانی از جمله ابن خردادبه، صورة الأرض از ابن حوقل (قرن ۴)، حدود العالم من المشرق الى المغرب از نویسندگانی ناشناس، احسن التقاسیم فی معرفة الأقالیم اثر مقدسی (قرن ۴) و از همه مهم‌تر و معروف‌تر، دایرةالمعارف جغرافیایی بزرگ معجم البلدان از یاقوت حموی (قرن ۷)

ت. ادبیات و متون ادبی

● متون نظم و نثر ادبی از منابع مهم تاریخی است.
● اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، عقاید دینی و فلسفی رایج در هر عصری کمابیش در آثار ادبی منثور نویسندگان آن عصر انعکاس می‌یابند.
● بسیاری از شاعران مانند انوری شاعر دورهٔ سلجوقی در قصیدهٔ نامهٔ اهل خراسان، سعدی در بوستان و گلستان و حافظ در دیوانش، به‌خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده‌اند.

ث. سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها

● سیاست‌نامه‌ها حاوی موضوعاتی دربارهٔ شیوهٔ کشورداری و مناسبات حکومت و مردم هستند.
● اطلاعات سودمندی در خصوص چگونگی ادارهٔ کشور و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می‌دهند.
مثال: سیاست‌نامهٔ خواجه نظام‌الملک توسی، وزیر مقتدر عصر سلجوقی
● اندرزنامه‌ها بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند.

مثال: قابوس‌نامه نوشتهٔ عنصرالمعالی (قرن ۵)

ج. سایر نوشته‌ها

● انواع دیگری از تألیفات تحت عنوان طبقات، انساب و فرهنگ‌نامه‌های زندگی‌نامه‌ای نیز حاوی اطلاعات مفید تاریخی هستند.
مثال: الطبقات الکبری از ابن سعد کاتب وقادی، انساب الاشراف اثر بلاذری و عیون الانباء فی طبقات الاطباء اثر ابن ابی أصبیه (قرن ۷)
● اسناد برجای‌مانده از دیوان‌های حکومتی سلسله‌ها نظیر فرمان‌ها، معاهدات سیاسی، اسناد اقتصادی و فرهنگی و منشآت (نامه‌ها) نیز از اهمیت زیادی برخوردارند.
● متون تقویمی و گاه‌شماری، متون فلسفی و کلامی و فقهی، متون اخلاقی و سایر تألیفات علمی نیز می‌توانند به منظور تبیین اوضاع علمی دوره‌های تاریخی مورد توجه و مطالعهٔ مورخان قرار گیرند.
● نوشته‌های روی سکه‌ها نیز اطلاعات مفیدی دربارهٔ اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می‌دهند.

سکهٔ شاه اسماعیل صفوی

۳- تاریخ‌های سلسله‌ای

● این گونهٔ تاریخ‌نگاری در دورهٔ اسلامی در ایران رواج یافت.
● فرمانروایان برای ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود معمولاً افراد ادیب و دانشمند را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می‌کردند.
● بعدها باگسترش این روش در میان سلسله‌های محلی، این نوع تاریخ‌نویسی با تاریخ‌نویسی محلی پیوستگی یافت.

معروف‌ترین آثار تاریخ‌های سلسله‌ای

نام کتاب	مؤلف	موضوع
التاجی فی اخبار الدولة الدیلمیه	ابواسحاق صابی	تاریخ آل بویه
تاریخ بیهقی	ابوالفضل بیهقی	تاریخ غزنویان
تاریخ عالم‌آرای عباسی	اسکندر بیک ترکمان	تاریخ صفویان

۴- تک‌نگاری

● از دورهٔ تیموری به بعد مرسوم شد.
● مؤلفان عموماً به اشارهٔ فرمانروا تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه مورد توصیف و ثبت و ضبط قرار می‌دادند.

مشهورترین آثار تک‌نگاری

نام کتاب	مؤلف	موضوع
عجایب المقدور فی نوابغ تیمور (زندگی شگفت‌آور تیمور)	ابن عربشاه	زندگی تیمور
فتوحات شاهی	امینی هروی	زندگی شاه اسماعیل صفوی

۵- تاریخ‌های منظوم

● سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی در ایران پیشینهٔ دیرینه‌ای داشت.
● از دورهٔ مغولان رایج شد و رونق بسیاری یافت.
● در این سبک رویدادهای تاریخی به نظم کشیده می‌شوند.

مشهورترین آثار تاریخ منظوم

نام کتاب	مؤلف	موضوع
ظفرنامه	حمدالله مستوفی	تاریخ ایران از زمان حملهٔ اعراب تا یورش مغولان به ایران
شاه اسماعیل‌نامه	قاسمی حسینی گنابادی	فتوحات مؤسس سلسلهٔ صفوی (شاه اسماعیل اول)
شاهنامه	ابوالقاسم فردوسی	از برجسته‌ترین منظومه‌های حماسی و تاریخی ایران

ب. سفرنامه‌ها

● حاوی اطلاعاتی مفید از زندگانی اجتماعی مردم ایران است که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شود.
مثال: سفرنامه‌های افرادی چون ناصرخسرو (قرن ۵)، ابن بطوطه (قرن ۸)، شاردن (جواهر فروش فرانسوی) و پیتر دلاواله (جهانگرد ایتالیایی) در عصر صفوی حاوی اطلاعات مفیدی دربارهٔ تاریخ ایران هستند.

پ. نوشته‌های جغرافیایی

● این نوشته‌ها با بررسی محیط جغرافیایی رویدادها به پژوهش‌های تاریخی کمک می‌کنند.

سؤالات کتاب درسی

۱. منظور از منابع غیر نوشتاری چیست؟ توضیح دهید.
محوطه‌ها و بناهای تاریخی: آثار برجای مانده از انسان‌ها و جوامع گذشته از جمله مهم‌ترین شواهدی است که به مورخان این امکان را می‌دهد تا از چگونگی اوضاع فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی گذشتگان آگاهی یابند. این آثار مورخان را برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها کمک می‌کنند. ابزارها و وسایل دست‌ساخته انسان: این آثار از منابع بسیار موثق هستند؛ نظیر پوشاک، انواع جواهرات، ابزارهای کشاورزی و ظروف. در مجموع تمام دست‌ساخته‌های انسانی بازمانده از گذشته گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز تفکر و چگونگی آداب و رسوم پیشینیان هستند.
آثار شفاهی: مطالعه روشمند افسانه‌ها و اساطیر اقوام در دوره‌های مختلف تاریخی، خاطرات شفاهی، گونه‌های مختلف ادبیات عامیانه، گونه‌های مختلف اشعار و ... کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های اجتماعی و طبقات مختلف مردم در ادوار مختلف می‌کند.
۲. تفاوت‌ها و شباهت‌های تاریخ‌های عمومی و سلسله‌ای را بیان کنید.
شباهت: هر دو جزء مراجع و منابع نوشتاری و از نوع کتاب‌های تاریخی هستند. تفاوت: تاریخ‌های عمومی از قرن سوم هجری آغاز و تا اواخر عصر قاجار تداوم یافت و به تاریخ جهان از آغاز آفرینش عالم تا رویدادهای زمان نویسنده می‌پرداخت، اما تاریخ‌های سلسله‌ای که در دوره اسلامی در ایران رواج یافت، برای ثبت و ضبط رویدادهای یک دوره خاص و در پیوستگی با تاریخ‌نویسی محلی استفاده شد.
۳. چرا سفرنامه‌ها از منابع مهم تاریخ‌نگاری محسوب می‌شوند؟
زیرا سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شود. بسیاری از جهان‌گردان گنجینه‌ای از اخبار و اطلاعات بسیار ارزش از تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌هایی را که دیده‌اند، به صورت سفرنامه ارائه داده‌اند.
۴. متون جغرافیایی چه نوع اطلاعاتی از گذشته ارائه می‌دهند؟
اطلاعات بااهمیتی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب و هوا، وضعیت اقتصادی، نظامی، راه‌ها، کالاها، قلعه‌ها، برج‌ها، بندرها، رودها و دریاها، پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات، نژاد و زبان، حدود و سرحدات، مرزهای سرزمین‌ها و حکومت‌های محلی.
۵. به نظر شما از انواع گونه‌های منابع معرفی‌شده تاریخی کدام یک از اهمیت بیشتری برخوردارند؟ برای اثبات نظر خود چه استدلالی دارید؟
در پاسخ به این پرسش باید جوانب گوناگون هر گونه را مد نظر داشت؛ برای مثال در کتاب‌هایی که به فرمان سلاطین نگاشته می‌شدند، ممکن بود حقایقی در نظر گرفته نشوند و آن نوشته به یک مدیحه مبدل شود. منابعی مثل دیوان شاعران از این جهت که به طور طبیعی انعکاس‌دهنده اوضاع هستند، می‌توانند بسیار کمک کنند. اعمال سلیقه و حب و بغض می‌تواند اعتبار هر منبعی را مخدوش کند. در هر حال هر یک از منابع غیرنوشتاری و نوشتاری دارای مزایای خاص خود هستند و در این بین اهمیت محوطه‌ها و بناهای تاریخی و کتاب‌های تاریخی مشهودتر است.

سؤالات امتحانی درس

سؤالات جای خالی (جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید.)

۱. کتاب‌های از مهم‌ترین منابع مطالعه و پژوهش در گذشته هستند که توسط مورخان دوره‌های مختلف نوشته شده‌اند. تاریخی
۲. از شاخه‌های تاریخ‌نگاری است که از قرن سوم هجری تا اواخر عصر قاجار تداوم یافت. تاریخ‌نگاری عمومی
۳. تاریخ اساطیری در تاریخ‌نگاری عمومی ایران از آغاز و به پایان دوره ختم می‌شود. کیومرث - ساسانیان
۴. کتاب از ابن بلخی در تاریخ و جغرافیای فارس نوشته شده است. فارس‌نامه
۵. سبک تاریخ‌نگاری منظوم از دوره رایج شد. مغولان
۶. اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کمتر یافت می‌شود. سفرنامه‌ها
۷. معروف‌ترین و مهم‌ترین دایرةالمعارف جغرافیایی، کتاب اثر است. معجم البلدان - یاقوت حموی
۸. قصیده نامه اهل خراسان سروده است. انوری
۹. حاوی موضوعاتی درباره شیوه کشورداری و مناسبات حکومت و مردم هستند. سیاست‌نامه‌ها
۱۰. قابوس‌نامه نوشته در قرن هجری است. عنصرالمعالی - پنجم
۱۱. نوشته‌هایی تحت عنوان ، و فرهنگ‌نامه‌های زندگی‌نامه‌ای حاوی اطلاعات مفید تاریخی هستند. طبقات - انساب

سوالات درست یا نادرست (درستی یا نادرستی عبارتهای زیر را مشخص کنید).

۱۲. مورخان صرفاً به اتکای شواهد و مدارک مندرج در منابع قادر به شناخت تحولات گذشته نیستند.
۱۳. آثار برجای مانده از گذشته از جمله مهم‌ترین شواهد یاریگر مورخان هستند.
۱۴. دست‌ساخته‌های انسانی به نوبه خود از منابع بسیار موثق هستند.
۱۵. مراجع و منابع مکتوب تنوع چندانی ندارند.
۱۶. تاریخ بلعمی بر پایه تاریخ طبری تألیف شده است.
۱۷. سنت تاریخ‌نویسی عمومی در عهد صفوی ادامه نیافت.
۱۸. تاریخ سیستان از مؤلفی ناشناخته و نوعی تک‌نگاری است.
۱۹. کتاب تاریخ رویان تألیف اولیاءالله آملی درباره تاریخ آمل است.
۲۰. صرفاً حکومت‌های بزرگ به تاریخ‌نگاری سلسله‌ای می‌پرداختند.
۲۱. موضوع کتاب فتوحات شاهی، زندگی شگفت‌آور تیمور است.
۲۲. تک‌نگاری از دوره تیموری به بعد مرسوم شد.
۲۳. شاردن در عصر قاجاریه به ایران آمد.
۲۴. انساب از منابع نوشتاری به‌شمار می‌آیند.

علت نادرستی

- ۱۲- مورخان فقط با اتکا به منابع به تحلیل و تفسیر گذشته می‌پردازند.
- ۱۵- منابع مکتوب از تعدد و فراوانی برخوردارند.
- ۱۷- این سنت در عهد صفوی ادامه یافت.
- ۱۸- این کتاب از جمله نمونه‌های تاریخ‌های محلی است.
- ۱۹- این کتاب درباره تاریخ رویان است.
- ۲۰- حکومت‌های کوچک هم تاریخ‌نگاری می‌کردند.
- ۲۱- این کتاب درباره شاه اسماعیل صفوی است.
- ۲۳- شاردن در عصر صفویه به ایران آمد.

برقراری ارتباط (ستون سمت راست را به ستون سمت چپ ارتباط دهید. یک یا چند مورد اضافی است).

۲۵

(۱) بلاذری	(آ) فارس‌نامه
(۲) ابن بلخی	(ب) فتوحات شاهی
(۳) حمدالله مستوفی	(پ) انساب‌الاشرف
(۴) امینی هروی	(ت) شاه‌اسماعیل‌نامه
(۵) قاسمی حسینی گنابادی	
(۶) کاتب واقدی	

آ ← ۲ ب ← ۴ پ ← ۱ ت ← ۵

۲۶

(۱) تاریخ‌های منظوم	(آ) ابن بطوطه
(۲) تاریخ‌های محلی	(ب) حمدالله مستوفی
(۳) تاریخ‌های سلسله‌ای	(پ) ابواسحاق صابی
(۴) سفرنامه‌ها	
(۵) تک‌نگاری	

آ ← ۴ ب ← ۱ پ ← ۳

انتخاب کنید (گزینه درست را انتخاب کنید).

۲۷. کدام گزینه در مورد محوطه‌ها و بناهای تاریخی صحیح است؟

- (۱) تنوع و تعدد فراوانی ندارند.
 (۲) درباره نام پادشاهان و سال شماری سلسله‌ها اطلاعات می‌دهند.
 (۳) مورخان را برای فهم عمیق‌تر و بازسازی دقیق‌تر گذشته‌ها آماده می‌کنند.
 (۴) به تدریج با تاریخ نویسی محلی پیوستگی یافتند.

۲۸. بررسی دست‌ساخته‌های انسانی گاه اختصاصاً در قلمرو دانش‌هایی چون و قرار می‌گیرد.

- (۱) هنر - نجوم - اسطوره‌شناسی (۲) شیمی - نسب‌شناسی - معماری (۳) هنر - باستان‌شناسی - معماری (۴) سکه‌شناسی - نجوم - هنر

۲۹. کدام گزینه از مصادیق آثار شفاهی نیست؟

- (۱) متل‌ها (۲) دوبیتی‌ها (۳) داستان‌های تاریخی (۴) سفرنامه ناصرخسرو

۳۰. درباره کتاب‌های تاریخی و انواع آن کدام یک به مفهوم نادرستی اشاره نمی‌کند؟

- (۱) کتاب‌های تاریخی در مقطع بعد از اسلام متنوع نیستند.
 (۲) تاریخ‌نگاری عمومی در عصر صفویه مصداقی ندارد.
 (۳) تاریخ طبری بر پایه تاریخ بلعمی نوشته شده است.
 (۴) نگارش جامع‌التواریخ در عهد ایلخانان به پایان رسیده است.

۳۱. کدام توضیح در مورد کتاب فارس‌نامه صحیح است؟

- (۱) تاریخ محلی - ابن‌بلخی - تاریخ و جغرافیای ایران
 (۲) تاریخ محلی - ابن‌بلخی - تاریخ و جغرافیای فارس
 (۳) تاریخ سلسله‌ای - ابواسحاق صابی - تاریخ و جغرافیای فارس
 (۴) تاریخ سلسله‌ای - ابواسحاق صابی - تاریخ و جغرافیای ایران

۳۲. کدام دو اثر از نمونه‌های تاریخ‌نگاری سلسله‌ای هستند؟

- (۱) تاریخ بیهقی - تاریخ رویان
 (۲) التاجی فی اخبار الدولة الدیلمیه - تاریخ بیهقی
 (۳) تاریخ رویان - تاریخ سیستان
 (۴) روضة الصفا فی سیره الانبیاء و الملوک و الخلفاء - شاه اسماعیل نامه

۳۳. کتاب تاریخ عالم‌آرای عباسی درباره چه دوره‌ای است و از کدام نوع تاریخ‌نگاری است؟

- (۱) صفویه - سلسله‌ای (۲) قاجاریه - سلسله‌ای (۳) صفویه - تک‌نگاری (۴) قاجاریه - تک‌نگاری

۳۴. کدام گزاره صحیح است؟

- (۱) کتاب فارس‌نامه درباره حکومت آل‌بویه در فارس است.
 (۲) کتاب فتوحات شاهی نوشته ابن عربشاه است.
 (۳) شاه اسماعیل نامه سروده قاسمی حسینی گنابادی و نوعی تک‌نگاری است.
 (۴) ابن خردادبه کتابی در حوزه جغرافیا تألیف کرده است.

۳۵. کدام دو کتاب از تاریخ‌های منظوم هستند؟

- (۱) شاهنامه فردوسی - فتوحات شاهی
 (۲) عالم‌آرای عباسی - عجائب‌المقدور
 (۳) ظفرنامه - شاه‌اسماعیل‌نامه
 (۴) تاریخ سیستان - شاهنامه فردوسی

۳۶. کدام اثر در قیاس با سایر آثار جغرافیایی مطرح‌شده معروف‌تر و مهم‌تر است؟

- (۱) صورة الارض (۲) معجم البلدان
 (۳) حدود العالم من المشرق الى المغرب (۴) احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم

۳۷. کتاب احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم از چه کسی است و کتاب عجائب‌المقدور فی نوائب تیمور در کدام تقسیم‌بندی جای می‌گیرد؟

- (۱) ابن ابی‌اصیبه - تاریخ محلی (۲) مقدسی - تاریخ محلی (۳) مقدسی - تک‌نگاری (۴) بلاذری - تک‌نگاری

۳۸. قصیده‌نامه اهل خراسان از کدام شاعر است و مضمون آن چیست؟

- (۱) سنایی - انتقاد از اوضاع سیاسی و اجتماعی زمانه
 (۲) سنایی - ستایش اهل خراسان و انتقاد از دشمنان آنان
 (۳) انوری - انتقاد از اوضاع سیاسی و اجتماعی زمانه
 (۴) انوری - ستایش اهل خراسان و انتقاد از دشمنان آنان

۳۹. منشآت به چه موضوعی اشاره دارد؟

- (۱) نامه‌ها (۲) سکه‌ها (۳) وزرا (۴) اشعار

۲۷- گزینه (۳)	۲۸- گزینه (۳)	۲۹- گزینه (۴)	۳۰- گزینه (۴)	۳۱- گزینه (۲)	۳۲- گزینه (۲)
۳۳- گزینه (۱)	۳۴- گزینه (۴)	۳۵- گزینه (۳)	۳۶- گزینه (۲)	۳۷- گزینه (۳)	۳۸- گزینه (۳)
۳۹- گزینه (۱)					

سؤالات تشریحی (به سؤالات زیر جواب دهید).

۴۰. دو مکان تاریخی به عنوان بستر وقوع یک رویداد تاریخی نام ببرید.
غار حرا و دشت چالدران.
۴۱. منابع غیرنوشتاری شامل چه انواعی است؟
محوطه‌ها و بناهای تاریخی، ابزارها و وسایل دست‌ساخته انسان و آثار شفاهی.
۴۲. چرا دست‌ساخته‌های انسانی اطلاعات مفیدی برای بازسازی گذشته دارند؟
زیرا گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز تفکر و چگونگی عقاید و آداب و رسوم پیشینیان هستند.
۴۳. منظور از آثار شفاهی به عنوان یکی از منابع پژوهش در تاریخ چیست؟
افسانه‌ها و اساطیر، خاطرات شفاهی، انواع مختلف ادبیات عامیانه اعم از داستان‌های تاریخی، قهرمانی، اخلاقی و تخیلی، گونه‌های متفاوت مثل‌ها، لطیفه‌ها و انواع شعر نظیر دوبیتی، تصنیف، ترانه و لالایی.
۴۴. مطالعه آثار شفاهی چه کمکی به ما می‌کند؟
کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم، سنت‌های اجتماعی و طبقات مختلف مردم در ادوار مختلف می‌کند.
۴۵. مهم‌ترین گونه‌های کتاب‌های تاریخی را نام ببرید.
عمومی، محلی، سلسله‌ای، تکنگاری و منظوم.
۴۶. شیوه روایت تاریخ در تاریخ‌نگاری عمومی ایران را شرح دهید.
مؤلفان این دسته از آثار تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز می‌کردند و با شرح و توصیف زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران، به روایت تاریخ اساطیری ایران می‌پرداختند. آن‌ها از کیومرث آغاز و به دوره ساسانیان ختم و سپس رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله‌های ایرانی را تا زمان حیات خود ثبت و ضبط می‌کردند.
۴۷. درباره نوع، مؤلف و زبان کتاب تاریخ روضةالصفاء فی سیرة الانبیاء و الملوك و الخلفاء چه می‌دانید؟
نوعی تاریخ‌نگاری عمومی است و تألیف محمدبن خاوند شاه معروف به میرخواند به زبان فارسی است.
۴۸. تاریخ‌نگاری محلی گنجینه چه اطلاعاتی است؟
اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و نیز جغرافیایی درباره شهرها و مناطق ایران.
۴۹. انگیزه اصلی نویسندگان تاریخ‌های محلی چه بوده است؟
ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی، بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی و نگارش زندگی‌نامه مفاخر و مشاهیر محلی.
۵۰. چه چیزی سبب شد که تاریخ‌نگاری سلسله‌ای با تاریخ‌نگاری محلی پیوند یابد؟
گسترش این نوع تاریخ‌نگاری در میان سلسله‌های محلی.
۵۱. دو مورد از آثار مربوط به تاریخ‌نگاری سلسله‌ای را نام ببرید. (با ذکر نام مؤلف)
تاریخ بیهقی اثر ابوالفضل بیهقی و تاریخ عالم‌آرای عباسی تألیف اسکندر بیک ترکمان.
۵۲. تک‌نگاری از چه دوره‌ای مرسوم شد؟ شیوه ثبت وقایع را در این نوع توضیح دهید.
از دوره تیموری به بعد؛ در این شیوه مؤلف به اشاره فرمانروا تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه توصیف و ثبت و ضبط می‌کند.
۵۳. تاریخ‌های منظوم از چه دوره‌ای رایج شدند؟ شیوه تألیف را ذکر کنید و دو مورد نام ببرید.
از دوره مغولان؛ در این شیوه مورخان رویدادهای تاریخی را به نظم می‌کشیدند؛ مانند ظفرنامه از حمدالله مستوفی و شاهنامه فردوسی.
۵۴. چهار تن از سفرنامه‌نویسان را نام ببرید. کدام یک در عصر صفوی می‌زیستند؟
ناصر خسرو، ابن بطوطه، شاردن و پیترو دلاواله که دو نفر اخیر در دوره صفوی بوده‌اند.
۵۵. نوشته‌های جغرافیایی چه اطلاعاتی ارائه می‌دهند؟
اطلاعاتی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب و هوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی، راه‌ها، کالاهای، قلعه‌ها، برج‌ها، بندرها، دریاها و رودها، پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات، نژاد، زبان و سرحدات و مرزهای سرزمین‌ها و حکومت‌های محلی.
۵۶. چرا متون ادبی گونه مهمی از منابع تاریخی هستند؟
زیرا رویدادهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، عقاید دینی و فلسفی رایج در هر عصری به صورت طبیعی در شعر شاعران و نوشته‌های منثور نویسندگان آن عصر انعکاس می‌یابد. اشعار برخی از شعرا نیز دقیقاً یا به صورت غیرمستقیم بیانگر دیدگاه‌های فکری و مسلکی آن‌ها بوده است.
۵۷. از کتاب‌های سیاست‌نامه‌ای چه اطلاعاتی استنتاج می‌شود؟
چگونگی اداره کشور و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی.
۵۸. ضمن بررسی درون‌مایه اندرزنامه‌ها، یک مثال معروف در این باب ذکر کنید.
اندرزنامه‌ها بیشتر به اخلاق‌کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند؛ مانند قابوس‌نامه عنصرالمعالی.
۵۹. دو مورد از کتاب‌های طبقات و انساب را نام ببرید.
الطبقات الکبری و انساب الاشراف.
۶۰. نوشته‌های روی سکه‌ها چه اطلاعاتی ارائه می‌کنند؟
اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان.